

SENCER DİVİTÇİOĞLU: DEVLET TEORİSİ VE TÜRK DEVLET TEORİSİ

Bilge CİVELEK¹

Öz

Bu makalede amaç, Sencer Divitçioğlu'nun genel bir devlet teorisi ve Türk Devleti teorisi olduğunu ortaya koymaktır. Sencer Divitçioğlu, Marksist bir iktisatçıdır ve kendisini akademik yazında öne çıkaran çalışmalarının konusu Asya Tipi Üretim Tarzıdır (ATÜT). Osmanlı'nın 14. ve 15. yüzyıllarını inceleyerek Asya Tipi Üretim Tarzının Osmanlı'da geçerli olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Asyatik üretim tarzı ile ilgili modellemeler yaptığında bir devlet teorisi belirleme amacı bulunmamaktadır. Bununla birlikte incelemiş olduğu yapı ve sistemler, devletin ve dolayısıyla toplumun yapı ve kurumlarıdır. Divitçioğlu, eski Türk toplumları üzerine olan çalışmalarında artık doğrudan devleti incelemeye başlamıştır. Türk devletinin bütüncül yapısını araştırmak üzere kronolojik sırasıyla Köktürkleri, Karahanlıları, Selçukluları ve Osmanlı'nın kuruluşunu incelemiştir. Bu sırada kendi devlet tanımını yapmıştır. Asya Tipi Üretim Tarzı ve eski Türk toplumları üzerine yaptığı çalışmalar aslında onun genel devlet kavrayışını ve Türk Devlet Teorisini ortaya koymaktadır. ATÜT çalışmasında Osmanlı'yı üretim tarzı kavramı, eski Türk toplumlarını ise bütüncül devlet kavramı üzerinden açıklamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sencer Divitçioğlu, Asya Tipi Üretim Tarzı, Bütüncül Devlet, Stepokrasi, Erken Devlet.

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilimleri Doktora Programı, bilgecivelek@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9448-8566.

SENCER DİVİTÇİOĞLU: STATE THEORY AND TURKISH STATE THEORY

Abstract

The aim of this article is to reveal that Sencer Divitçioğlu has a general state theory and a Turkish State theory. He is a Marxist economist and the subject of his works that make him stand out in academic literature is the Asiatic Mode of Production. By examining the 14th and 15th centuries of the Ottoman Empire, he tried to determine whether the Asiatic Mode of Production was valid in the Ottoman Empire. When he models the Asiatic mode of production, he does not aim to determine a state theory. However, the structures and systems he examined are the structures and institutions of the state and therefore the society. Divitçioğlu has now started to directly examine the state in his studies on Ancient Turkish Societies. In order to investigate the holistic structure of the Turkish state, he examined the K kTurks, Karakhanids, Seljuks and the foundation of the Ottoman Empire in chronological order. Meanwhile, he made his own definition of the state. His studies on the Asiatic Mode of Production and Ancient Turkish Societies actually reveal his general understanding of the state and the Turkish State Theory. In his work Asiatic Mode of Production, he explained the Ottoman Empire through the concept of mode of production and the Old Turkish Societies through the concept of holistic state.

Keywords: Sencer Divitçioğlu, Asiatic Mode of Production, Integral State, Stepocracy, Early State.

Giriş

Sencer Divitçioğlu, iktisatçı, tarihçi ve fikir adamıdır. İktisatçı olarak başladığı akademik hayatına tarihçi ve antropolog olarak devam etmiştir. Bugün Sencer Divitçioğlu, en çok Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) ile ilgili çalışmaları ile bilinmektedir (Biyografya, 2016). Divitçioğlu'nun ilk kitabı, 1959 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından yayımlanan *İktisadi Büyüme: Marx'ın Görüşleri ve Harrod'la Karşılaştırma* adlı kitabıdır (Divitçioğlu, 1959). Onun iktisat ile ilgili çalışmaları 1950'lerde başlamakta ve 1980'lere kadar sürmektedir. Bu çalışmalar, Marksist iktisadi düşünce temelinde yapılmış çalışmalardır. Marksist iktisat çalışmalarını yoğun olarak sürdüren Divitçioğlu, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) ile ilgili ilk yazısını 1966'da yayımlamıştır ve bu konudaki çalışmalarının etkisi 1970'lerin ikinci yarısına kadar devam etmiştir (Ekşigil, 2021: 46). 1967 yılında yayımlanan *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu* adlı kitabı bu alandaki temel eserdir.

Marksist iktisatçı ve bir ATÜT'çü olan Sencer Divitçioğlu, 1980'den sonra eski Türk devletleri ve toplulukları ile ilgili çalışmalar yapmıştır. "Türkler Dizisi" olarak nitelendirilen çalışmaları, 1980'lerin ikinci yarısından başlamakta ve vefatına kadar devam etmektedir. Eski Türk toplumları üzerine yaptığı çalışmalar, onun hayatının "antropoloji" dönemidir. (Ekşigil, 2021: 46) Dönemsel olarak değişimler olsa da tarih, antropolojik tarih ve iktisat onun çalışmalarında varlığını hep sürdürmüştür.

Bu çalışmada, Divitçioğlu'nun genel devlet teorisi ve Türk devlet teorisi olduğunu ortaya koymak üzere bir inceleme yapılacaktır. Çalışmanın temel soruları, 'yazarımızın devlet teorisi nedir ve Türk devlet teorisi nasıl şekillenmiştir' sorularıdır. Bu nedenle, Divitçioğlu'nun ATÜT ve eski Türk devletleri ve toplulukları üzerine yazmış olduğu eserleri, çalışmanın odak noktasında olacaktır. Bu eserler üzerinden Divitçioğlu'nun genel devlet teorisini ve Türk devlet teorisini belirlemek çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. İktisat alanındaki diğer çalışmaları, Divitçioğlu'nun kafasındaki devlet ve Türk devleti tasavvurunu anlamak için başvurulabilecek kaynaklardan değildir. Bu eserler, onun çalışmalarındaki yöntemsel yaklaşımı ve matematiksel modellemeleri anlamak açısından önem taşımaktadır. Divitçioğlu, öncelikle bir iktisatçıdır ve onun bu özelliği tüm çalışmalarına yayılmıştır.

Divitçioğlu'nun, ATÜT çalışmaları döneminde bir devlet teorisi ortaya koymaktan çok ATÜT'ün, Osmanlı toplumuna uyan bir yönünün olup olmadığı üzerine kafa yordüğünü söylemek daha doğru olur. Kendisi, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu* adlı eserini bir *iktisat araştırması* olarak nitelemektedir. Bu kitabının önsözünde yaptığı işi şu şekilde açıklar; "Kitabımızda yapılmak istenen kısaca şudur: Günümüz Türk toplumunu anlamaya başlamak için, Osmanlı İmparatorluğunun belirli bir çağına uyguladığımız bir hipotezin ne dereceye kadar geçerli olduğunu araştırmak. Bu araştırmanın belirli bir dönem (XIV. ve XV. Yüzyıllar) ile sınırlı olduğunu önceden söyleyelim." (Divitçioğlu, 1967: V) Bir iktisat araştırması olarak nitelediği bu eser, bugün onun devlet teorisi ve Türk devlet teorisini açıklamaya çalışırken kullanacağımız en önemli eseri olarak sayabiliriz. Divitçioğlu, bu eseri yazdığı dönemde tarihçi değildir ve tarihi olguları öğrenmek üzere önemli tarihçilere başvurmuştur. Başvurduğu tarihçiler arasında Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Halil İnalçık, Mustafa Akdağ gibi tarihçiler bulunmaktadır.

Divitçioğlu, 1980 darbesi sonrasında üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmıştır. Yaşanan bu gelişme ile Divitçioğlu, iktisat alanından tarih ve antropoloji alanına geçerek Türk devletinin kökenini aramaya koyulmuştur. Bu kökeni ararken kendisi bir genel devlet teorisi şekillendirmiştir. Kafasındaki soru ise Nehir Söyleşi'de belirttiği üzere şuydu:

“niversiteden uzaklaştırılmamıza ne neden olmuştu? Altta yatan ne vardı? Bizi niversiteden atan devlet nasıl bir devletti? Tarih bunu açıklayabilecek miydi? Acaba bu zulmü yapan ne biçim bir devlettir? Onu anlama meselesi vardı.” (Ekinci, Gldağ, 2012: 173).

Dıvıçioğlu, 1980’lerden sonra Türk devletlerinin kökenine giderek Köktürkleri, Oğuzları, Karahanlıları ve Selçukluları incelemiş ve Türk boyları ile ilgili tarihsel antropolojik çalışmalar yapmıştır. Bir seri halinde birçok kitap yayınlamıştır. Çeşitli yazarlar tarafından ve kendisinin de belirttiği gibi bu dönem onun antropoloji dönemi ve bu eserleri bir tarih yazımı olarak görülmemelidir. Antropoloji döneminde yazdığı eserleri, Türk devlet teorisi bakımından önemli olup Dıvıçioğlu’nun otoriter devlet diye bahsettiği son Türk devletinin kaynağını bulma çabası taşımaktadır.

Dıvıçioğlu, kronolojiye bağlı olarak Türk boylarını araştırmıştır. Türk boyları araştırması, Dıvıçioğlu’nun çalışmalarının bir bölümünü oluşturmakla birlikte bu araştırmalar, onun Türk devlet teorisini anlayabileceğimiz eserlerinde de yer bulmuştur. Bu eserlerde Türk boylarının devlet kurmadaki işlevi üzerinde durulmuştur.

ATÜT alışmalarında Marksist bir iktisatçının bakış açısı bulunurken Dıvıçioğlu’nun Türklerle ilgili kitaplarında bu bakışı görmek zordur. Bu kitaplarında artık o, bir iktisat araştırması değil bir Türk Devleti araştırması yapmaktadır. Araştırmalarında bütüncül/otoriter devletin kökenini aramaktadır. Bir iktisatçı olarak oluşturduğu yöntem ve modellerinin onun bütün çalışmalarına yansımış olduğunu belirtmek gerekir. Eserlerinde tarih ve antropoloji alanları, iktisadi alanının modellemeleri ile karşılaşmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Dıvıçioğlu’nun nasıl bir devlet anlayışı olduğu üzerinde durulacaktır. Devlet tanımının ne olduğu ve bu tanıımı nasıl ve neye göre belirlediği anlatılacaktır. Devlet tanımının ve kullandığı kavramların onun Türk devletleri ile ilgili çalışmalarına etkisi irdelenecektir. Bu Şekilde Dıvıçioğlu’nun genel devlet teorisinin ne olduğu sorusuna cevap aranacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Dıvıçioğlu’nun Türk devlet teorisinin ne olduğu açıklanacaktır. İlk olarak ATÜT alışması ele alınacaktır. Bu çalışmanın fikirsel yönünün nasıl başladığı ve ne yöne doğru “ilerlediği” belirlendikten sonra Dıvıçioğlu’nun ATÜT’n Osmanlı toplumunda ne kadar geçerli olduğu konusundaki çözümlenmeleri ve vardığı sonuç açıklanacaktır. Çalışmanın bu bölümünde, Dıvıçioğlu’nun Türkler serisi, ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir. Onun Türk ‘devletleri’ ile ilgili yaptığı çözümlenmelere yer verilecektir. Köktürkler, Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılar ile ilgili temel tezleri ortaya konulacaktır. Çalışmanın bu bölümündeki iki ayrı başlık, Dıvıçioğlu’nun düşünsel ve akademik

hayatındaki kırılmaya bağlı olarak oluşturulmuş başlıklardır. Bu kırılma, onun devlet kavrayışının ilk başta nasıl olduğunu ve sonrasında nasıl ‘değiştiğini’ göstermek açısından önemlidir.

1. Divitçioğlu’nun Genel Devlet Teorisi

Divitçioğlu’nun genel devlet teorisi belirlemek için onun ATÜT çalışmasından başlamak gerekir. Bu çalışma, iktisadi bir kavrayış ile yazılmış olmasına rağmen Divitçioğlu’nun devlet kavrayışında önemli bir yere sahiptir. ATÜT çalışmasını yaptığı sırada Divitçioğlu, bir tarihçi veya antropolog değildir. Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Halil İnalcık, Mustafa Akdağ gibi tarihçilere başvurarak Osmanlı tarihini eserinde kullanmıştır.

ATÜT’ün, Osmanlı İmparatorluğu’nun 14 ve 15. yüzyıllarındaki yerini araştırırken öncelikli olarak ATÜT’ün ne olduğunu bir model ile açıklamıştır. Modeli kurarken ATÜT hakkında Marx ve Engels’in görüşleri toplamıştır. Bu modeli, Osmanlı toplumunu tarihsel olarak anlamak için bir çalışma hipotezi olarak belirlemiştir (Divitçioğlu, 1967: 3). Divitçioğlu, Marx ve Engels’in görüşleri ile kurduğu model ile tarihçilerden edindiği dönem bilgileri arasında karşılaştırmalar yapmış ve bir senteze ulaşmaya çalışmıştır.

ATÜT çalışmasında, Osmanlı toplumunu incelerken Divitçioğlu’nun aklında bir devlet tasavvurunun olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Osmanlı’da sultanı, devlet ricalini, kamu hizmetlerini, tımar ve vergi sistemini ve reayanın özelliklerini anlatmaktadır. Bütün bu yapıları ve sistemleri incelerken aslında sınırlı bir tarihte de olsa bir ‘devleti’ incelemektedir. Devlet yapısını, sınıf ilişkileri, üretim tarzı, sömürülme gibi kavramlar üzerinden belirlemesi Marksist bakış açısının ve tabii ki kendi çalışmasının amacının ürünüdür. Buradaki devlet tasavvuru, sultanın berati ile toprağı kullanan ve vergi veren ama hiçbir zaman toprağın mülkiyetinin sahibi olmayan reaya ile reayanın ürettiği artık ürüne el koyan sultandan oluşan tasavvurdur. Sultan mutlak güç sahibidir. Bu devlet, kurduğu sistem ile vergi almakta, orduyu ve iaşesini sağlamakta ve büyük çaptaki kamu işlerini yapmaktadır. Reaya ve devlet arasındaki üretim ilişkileri, onun devlet anlayışındaki en önemli olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletin kökeni konusundaki görüşleri bir araya toplayan Okandan’a göre devletin kuruluşunu iktisadi olaylar ile açıklayan bir görüş bulunmaktadır. Tarihi maddecilerin bu görüşüne göre,

“ ... hayatın ilk temeli istihsal münasebetlerinden teşekkül etmiştir. Sınıflara ayrılmanın, Devlet şekillerinin, hukuk sistemlerinin, siyasi rejimlerin, hâkim olan ideolojilerin, tek ve müşterek bir kaynağı vardır; o da,

iktisadi şartlar, ekonomik olaylardır. İnsan topluluklarının hepsi, ekonomik kuvvetin otoritesi, tesiri altında bulunmaktadır. Kâinatı sevk ve idare eyleyen tek bir prensip mevcuttur; o da iktisadi zarurettir. Diğer hususlarda olduğu gibi, siyasi olayların kaffesi de ancak ve ancak yalnız ekonomik hadiselerle, iktisadi şartlarla, izah olunabilmektedir.” (Okandan, 1945: 61).

Okandan’ın bu açıklaması esas alındığında, Divitçioğlu’nun ATÜT üzerinden Osmanlı’yı değerlendirmesi, onun devleti iktisadi olaylar üzerinden açıklama çabası içinde olduğunu göstermektedir. ATÜT çalışmalarında devletin yapısı, üretim tarzı üzerinden şekillenirken Divitçioğlu, doğrudan bir devlet tanımı yapmamıştır. Yaptığı çözümlerle ile ATÜT’ün doğu devleti tasavvurunu kabul etmiştir. Bu devlet Asyatiktir ve otoriterdir. Divitçioğlu, Osmanlı’nın iki yüzyılını incelemiştir ve bu nedenle de ATÜT çalışmasının sınırlı bir değerlendirme olduğunu unutmamak gerekir.

ATÜT görüşünün temsilcisi olan Divitçioğlu, 1980’lerden sonra devletin ne olduğu konusunda daha derinlemesine bir araştırma çabasına girmiştir. Artık o, otoriter Türk devletinin kaynağını aramaya koyulmuştur. Kafasındaki sorular ile Türk devletlerinin kökeni olarak gördüğu Orta Asya’ya giden Divitçioğlu, kronolojik sırası ile Köktürkleri, Karahanlıları, Selçukluları ve son olarak da Osmanlıları ele almıştır. Yine kendine has yöntemini kullanarak Dumezil’in üçlü işlev teorisi² ile bu ‘devletler’in yapısını açıklamaya çalışmıştır. Bu teori ile yapısal açıklama yapması, Divitçioğlu’nun antropolojik bir yaklaşım benimsemesinin sonucudur.

Devletin ne olduğu konusunda çok sayıda tartışma ve tanımlama vardır. Bu tanımların içinde yaygın olan Alman genel kamu hukuku alanının tanımıdır. Üç unsurlu devlet tanımı olarak nitelendirilen bu tanımda “*devlet, toprak, insan ve iktidar unsurlarından oluşan siyasal bir birliktir*” (Ayman Güler, 2023:156). Bu tanım, devlet üzerine yapılan çalışmalara damgasını vurmuştur.

Divitçioğlu’nun da zaman içinde kendisi bir devlet tanımı yaparak çalışmalarını bu devlet tanımındaki göre şekillendirmiştir. Devleti şu şekilde kabul etmektedir: “*Devletin dört asal ögesi vardır: “İli (vatan*

² Goerge Dumezil, Fransız mitograf, dil bilimci ve tarihçidir. 1924-1931 yılları arasında İstanbul’da dinler tarihi derslerini vermiştir (Batuk, 2010: 88). Dumezil’in trifonksiyonel hipotez veya üçlü işlev teorisi, kısaca Hint-Avrupa toplumlarında bulunan yapıyı anlatmak için oluşturduğu teoridir. Teoriye göre, egemenlik/kutsallık, savaşıçlık ve üretkenlik şeklindeki üç işlev toplumların dolayısıyla devletin temel yapısını oluşturmaktadır. "Kutsallık: bir yandan, kutsal ile insan arasındaki ilişkileri (ibadet, büyü), öte yandan, Tanrı'nın lütfuna sığınan insan ile (ibadet, büyü), gene insan arasındaki ilişkileri (hukuk, yönetim), beri yandan, Tanrı'dan devralınan egemenlik hakkının (krallık), kökenini araştırır. Savaşıçlık: fiziki güç; hoyratça ve şiddet kullanılarak yapılan savunma ve saldırma demektir. Üretkenlik: toplumun kalımı için bereketin sağlanması ve doğurganlığın sürekliliğidir.” (Dumezil, 1958, akt. Divitçioğlu, 2000: 34-35).

toprağı, territory, realm) olmalıdır; bu ilin bir merkezi olmalıdır; toplumsal katmanlaşma başlamalıdır ve nihayet; katmanlardan biri otoriter bağlayıcı kural koyma (Mann,1986) ve yürütme erkine sahip olmalıdır.” (Divitçioğlu, 1988-1989: 78). Divitçioğlu, bir örgütlenme biçimini devlet olarak kabul edebilmek için bu öğeleri saymıştır. Tanımdaki öğeler, Alman genel kamu hukuku alanının tanımındaki temel öğeler olan insan, toprak (il, vatan) ve iktidar öğelerini içermektedir. Bunların dışında devlet olabilmek için katmanlaşmış toplumsal yapının olması zorunluluğu Divitçioğlu'nun sınıf ilişkileri üzerinden bir tanım yaptığı sonucunu ortaya koymaktadır. Divitçioğlu'nun bu tanımında Michael Mann'ın³ iktidar teorisinden yararlanmıştır.

Divitçioğlu'nun devlet anlayışında önemli olan başka bir konu ise çoğulcu devlet/bütüncül devlet ayrımıdır. Çoğulcu devlet/bütüncül devlet ayrımı üzerinden Batılı devlet tipleri ile Türk devletlerini karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmayı yapmasında kendisinin üniversiteden uzaklaştırılmasının etkili olduğu belirtilmektedir (Ekşigil, 2021: 77). Batılı devletler ile Türk devletlerinin yapılarını karşılaştırmalı olarak inceleyen Divitçioğlu, “*Hipotetik olarak, toplumdaki zümrelerin aralarında işbirliğine giderek hep birlikte inşa ettikleri devlet ile bazı zümrelere karşı bir kısım zümrelerin işbirliğini yadsıyarak kurduğu katı koalisyonlarla yürütülen devlet arasındaki asal fark nedir? Çoğulcu ve bütüncül denilen bu devlet yapıları nasıl belirlenir?...Daha somut bir ifadeyle Fransız ve İngiliz devletlerini çoğulcu, Osmanlı Devleti'ni bütüncül olarak değerlendirmenin teorik dayanağı nedir?*” sorularını sormaktadır. Bu sorular, sadece Osmanlı'yı değil Selçukluları hatta erken bütüncül devlet dediği Orta Asya'daki Köktürkleri ilgilendirmektedir. Her iki devlet tarzının kuruluş sürecine bakarak Divitçioğlu, bu iki devlet şekli arasındaki farklılıkların özünü anlayabileceğimizi öne sürmektedir. (Divitçioğlu, 2000).

Eski Türk devletleri üzerine yaptığı incelemelerde Divitçioğlu, Türk toplumlarını ak budun ve kara budun şeklinde ikili sınıf hiyerarşisi halinde belirlemiştir. Bu sınıfsal hiyerarşi, bir yöneten ve yönetilen ilişkisini

³ Michael Mann (1942), sosyolog olarak bilinmektedir. İktidar kavramı üzerinden devletleri ve toplumları incelemiştir. The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results (1984) adlı eserinde *despotik ve altyapısal iktidar* şeklinde bir ayrımı gitmektedir. Despotik iktidar, devletin baskıcı, müzakere olmaksızın karar alma ve uygulama özelliklerine sahip olduğu iktidar biçimidir. Bu devlet aynı zamanda sadece işleyen bir güvenlik aygıtına sahiptir ve çoğunlukla şiddete başvurur. Bu şekilde sadece güvenlik alanının güçlü olduğu diğer unsurların ise önemslenmediği bu durumda devlet otoriterdir. Altyapısal iktidar ise dengeye sahip bir iktidarın toplumun yaşamına nüfuz eden ve kararlarını uyguladığı iktidar olarak açıklanmaktadır. Modern devletler bu iki iktidara sahip olmalıdır. Despotik iktidar güçlü olunca otoriter bir devlet ortaya çıkarken altyapısal iktidar ağır basınca ise devlet demokratik olur (Gökçe ve Gökçe, 2015).

açıklamaktadır: İlleyen ak budun ve illenen kara budun. Bütün toplum kağanın bünyesinde var olmaktadır ve toplumun kağandan ayrı başka bir kişiliği yoktur.

Divitçioğlu, Türkler hakkında yaptığı araştırmalarda, örneğin *Kök Türkler: Kut, Küç, Ülüg (1987)*, *Nasıl Bir Tarih? Kök Türkler, Karahanlılar (1992)* ve *Oğuz'dan Selçuklu'ya: Boy, Konat, Devlet (1994)*, *Orta Asya Türk İmparatorluğu (2016)* adlı eserlerinde, Türklerin kurduğu örgütlenme biçimlerini Türk bütüncül devleti, erken devlet, kağanlık, devlet gibi kavramları ile açıklamaktadır. Bu çözümleme ve açıklamalar tam olarak Divitçioğlu'nun belirttiği bütüncül (otoriter) devlet kavramına dayanmaktadır. Buradan hareketle Divitçioğlu'nun genel devlet teorisinin Okandan'ın belirttiği devletin kuruluşunu iktisadi olaylara bağlayan görüşten belli bir seviyede ayrıldığını söyleyebiliriz. Fakat buradaki ayrılma kesin bir kopuş değildir. Divitçioğlu'nun sınıfsal yapı ve üretim tarzı kavramları eski Türk toplumları üzerine yaptığı çalışmalarda varlığını hep sürdürmüştür.

2. Divitçioğlu'nun Türk Devlet Teorisi

Sencer Divitçioğlu'nun Türk devlet teorisi, ATÜT çalışması ile eski Türk toplumları ve devletleri üzerine yaptığı araştırmalardan anlaşılmaktadır. Bu iki ayrı çalışma onun akademik hayatının da iki ayrı dönemine denk gelmektedir. *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu (1967)* onun Türk devlet teorisini anlayabileceğimiz ilk çalışmasıdır. *Kök Türkler: Kut, Küç, Ülüg (1987)*, *Nasıl Bir Tarih? Kök Türkler, Karahanlılar (1992)* ve *Oğuz'dan Selçuklu'ya: Boy, Konat, Devlet (1994)* ve *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu (1999)* adlı eserleri, Divitçioğlu'nun Türk devlet teorisini açıklayan diğer önemli eserleridir.

Divitçioğlu'nun ATÜT dönemi, belli bir ideolojiye bağlıdır ve incelediği yüzyıllar bakımından sınırlıdır. 1980'den sonra yazdığı diğer eserleri ise topyekûn bir Türk tarihini en başından almaktadır. Tarih ile birlikte antropolojinin de etkili olduğu bu çalışmalar, Türk bütüncül devletinin kökenini anlatmaktadır.

2.1. Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT)

Türkiye'de, 1960'lı yıllarda Marksizm, akademik alana egemen paradigmalardan birisi olmuştur. Marksizm etkisiyle ATÜT konusu da özel bir anlam taşımaktadır. Genel olarak ATÜT'ün yorumlanması ve tezler öne sürülmesinde amaç, Osmanlı devlet teşkilatının ve toplum yapısının Avrupa'dan farklı olduğunu göstermektir. Bir tarafta Avrupa toplumu için ortaya konan ilkel komünizm-kölelik-feodalizm-kapitalizm-sosyalizm-gelişkin komünizm şeklinde ilerleyen şema ile diğer tarafta Avrupa

haricindeki toplumlarla ilgili değerlendirmeleri karşılaştırmak inanılmaz bir önem arz etmekteydi. ATÜT modelini, Osmanlı devlet ve toplum yapısına uygulamak ve ortaya çıkan sonuçları belirlemek heyecanlı bir akademik işti (Ekşigil, 2021: 57-58). Böyle bir çalışma, Osmanlı devlet ve toplum yapısını açıklayarak Türkiye'nin hangi yola doğru gitmesi gerektiğini de gösterebilirdi.

Divitçioğlu, ATÜT çalışmalarına Kemal Tahir'in 'siparişi' üzerine başlamıştır. Çünkü Kemal Tahir, ATÜT'ün Türkiye tarihinin anlaşılmasında bir potansiyeli olduğunu düşünmektedir. Marksist olan Sencer Divitçioğlu, bu potansiyeli araştırmalıdır (Ekşigil, 2021: 51). Divitçioğlu, ATÜT konusunda yaptığı modeller ile ATÜT'ün Osmanlı'ya uyup uymadığını belirlemeye çalışırken aslında Türk devlet teorisi içinde önemli bir soru olan 'Osmanlı feodal miydi' sorusuna cevap olacak tezleri ortaya koymuş oluyordu. ATÜT'ün siyasal alanda çokça tartışılması bir yana, konunun çalışmamızı ilgilendiren kısmı bu sorudur. Osmanlı devlet şeklini ve toplumsal yapısını, feodal veya asya tipi olarak nitelendirmek Türk devlet yönetiminin anlaşılması ve bugünün Türkiye'sini anlamak açısından da kritiktir.

Divitçioğlu'nun ATÜT konusunda yaptığı çalışmalardaki temel tezlerini ortaya koyarak işe başlayalım. Divitçioğlu, ATÜT modelini, Osmanlı toplumunun tarihsel gerçeğini ortaya koymak için bir çalışma hipotezi olarak kabul etmektedir. Osmanlı toplumunun 14. ve 15. yüzyıllardaki sistemini, bu model içinde irdelemiştir. Çünkü ona göre Osmanlı'nın diğer dönemlerinde bu toplumsal yapı önemli oranda değişmiştir. En sağlıklı bilgi, Osmanlı'nın bu zamanında edinilebilirdi (Divitçioğlu, 1967: 3-4).

ATÜT modelinde, özel mülkiyet yoktur. Devletin mülkiyetindeki toprakların tasarrufu özel kişilerin ya da toplulukların elindedir. Devlet mülkiyetinin olmasının nedeni iklimin büyük çapta toprak sulaması gerektirmesidir. Büyük çaptaki toprak sulaması ancak devlet eliyle sağlanabilir. Ayrıca ordu beslemek ve orduya bağlı ulaşım şebekesini kurmak devlet mülkiyetinin varlığının öteki sebebidir. Bu şekildeki büyük kamu yatırımlarını ancak devlet yapabilir.

Asya toplumlarındaki köyler, kendini destekler (self-sustaining) bir yapı içindedir. Kendini destekler köyler, üretimini kendisi yapar, yapılan üretim köye yeter ve hatta artar. Köylerde elde edilen artık ürün devlete geçer. Devlet bu artık ürünü kamu işleri için kullanır. Köyler ile devlet arasındaki bu sürekli ilişki, Asya toplumlarının kendi yapısını korumasını ve devamlılığın sağlanmasına neden olur (Divitçioğlu, 1967). Kendini destekler köy topluluklarının elinde bulunan artık ürün vergi, haraç ve toplu çalışma gibi yöntemlerle devlete geçer (Marx, 1853: 16, akt. Divitçioğlu, 1967).

Asya retim modelinde artık ürünün devlette olması önemli bir özellik iken bir başka önemli özellik de üretim malın kullanma değeri için yapılmasıdır (Divitçioğlu, 1967: 15). Fazla olan kullanma değeri, üreticiler tarafından paraya çevrilir ve devlet bunu lüks tüketim harcamaları için kullanır. Böylece toplumda ticaret yani mübadele değeri için üretim başlar. Fakat bu ticaret, hiçbir zaman mevcut üretim şeklini değiştiremez. Meta retim yayılmasına ve köy ekonomilerinin çözülmesine sebep olmaz. Ticaret, mevcut üretim şeklini değiştiremediği gibi sanayi de ticaretin güdümünde varlığını sürdürmektedir (Divitçioğlu, 1967: 16). ATÜT'te kendini destekler köylerin yanında kalıplaşmış ticaretin yapıldığı kent kesimi de bulunmaktadır. Bu kent kesimi, devleti temsil edenlerin talepleri ile beslenmektedir. İhtiyaçların sınırlı olduğu, köylerin kendini destekler halde bulunduğu bu evrede altın ve gümüş gömülü haldedir. Meta satın almak için kullanılmamaktadır. Bu evreden piyasa ekonomisi evresine geçilince bu gmleme çözülebilir (Divitçioğlu, 1967: 17).

Asya ekonomileri yukarıdaki haliyle *durağan* bir yapıdadır. Bu durağan hal, *Asya ceberrutluğunu* açıklamak için kullanılır. Değişim ancak içsel ve dışsal dinamikler sayesinde olabilir. Ticaret bu yapıyı değiştirebilir belki ama ticaret, kendi başına başarılı olamayabilir. Bir dışsal dinamik olarak kapitalizmin müdahalesi ile ATÜT bozulur ve ortadan kalkar. Bozulma ile devlet mülkiyeti yerini özel mülkiyete bırakır. Fakat her zaman ATÜT, kapitalizme geçemeyebilir. Müdahale sonucu sosyalizme geçiş de yaşanabilir (Divitçioğlu, 1967: 22).

ATÜT'de birey, devletin emanet ettiği toprağı kendisininmiş gibi kullanır. Kendisi hürdür; ne serftir ne de kle. Devlet, mutlak ve her şey devletin tutumuna bağlıdır. Son olarak ATÜT'te toplum sınıflıdır. Devleti temsil eden hâkim sınıf ile üreticileri temsil eden tabi sınıf olarak iki sınıflıdır. Bu iki sınıflı yapı, üretim ilişkilerinden doğar ve siyasi olarak da bu halde bulunur (Divitçioğlu, 1967: 25-26).

ATÜT modeli böyle iken Osmanlı toplum yapısının özelliklerine bakmaya sıra gelmiştir. Öncelikle toprağın mülkiyetinin kimde olduğuna bakmak gerekir. Osmanlı toprakları tımar sistemi ile dağıtılmıştır. Dağıtımı yapan kişi *sultandır*. Sultanın beratı ile devleti idare edenlere, fethedilen topraklardaki eski tımar sahiplerine ve taht kavgalarında şehzadeleri tutan devlet ricaline topraklar verilmiştir. Tımar sahibi, devleti temsil eder, vergiyi toplar ve karşılığında devlete asker verir. Ama toprağın sahibi değildir. Mutlak ve asıl mülk sahibi olan sultan, tımar verip almakta serbesttir (Divitçioğlu, 1967: 33).

Osmanlı toplumu iki sınıflıdır. Hkim sınıf, saray, asker ve ulemeden oluşan devlettir. Osmanlılık, budunsal ve soylu bir kökenden gelmez.

Tamamen iktisadi duruma bağlı bir birliktir. İçinde değişik köklerden gelen alp, gazi, derviş, köylü, şehirli, Türk, Rum unsurlar bulunur (Divitçioğlu, 1987: 63). Öte yandan diğer sınıf ise reayadır; bireysel olarak hür insanların bulunduğu, üretici ve tabi olan sömürülen sınıftır. Reaya, bireysel olarak bu sömürülmeyi anlayamaz ve çelişkili yapıyı göremez (Divitçioğlu, 1967: 47). Osmanlı'da sömüren devlet, bu sayede meşruluğunu devam ettirir.

Köylerin üretim şekli, kullanma değeri yaratmak için yapılan üretim şeklidir (Divitçioğlu, 1967: 51). Köylerde üretim şekli böyle iken şehirlerde paralı ekonomi gelişmiştir. Reaya, artık ürünü mülk sahibi olan devlete vergi olarak verir. Kamu iş ve hizmetleri, Osmanlı sultanlarının ve devlet ricalinin mutlaka yapmak zorunda olduğu işlerdir. Ticaret sanayiye gütmüştür ve ticaret, devlet ve ricalinin ihtiyaçlarını giderme işlevine sahiptir (Divitçioğlu, 1967: 67). Osmanlı'da köleliği engelleyen üretim tarzı ticarete de etkili olmuştur. Ticaret, şehir ve köy ekonomisinin oluşmasına neden olmuştur. Şehir toprak rantından yararlanırken köy, devamlı surette ihmal edilmiştir. Dirlik sahipleri, dirliğin bulunduğu yerde yaşamamaktadır ve rant yaratıldığı yerde kullanılamamaktadır (Divitçioğlu, 1967: 69). Köye biçilen tek işlev, durağan ekonomik yapının devamı sağlamaktır.

Asya tipi üretim tarzı ve Osmanlı toplumu ile ilgili modellemeleri yaptıktan sonra Divitçioğlu, modeller arasında karşılaştırmalar yaparak tarihi gerçeği yorumlamaktadır. Bu karşılaştırmaya bakılınca öncelikli olarak her iki modelde de özel mülkiyetin yokluğunu tespit etmiştir. ATÜT'te devlet mülkiyeti ve müşterek mülkiyet bulunurken Osmanlı'da toprağın sahibi devlettir. Fakat istisnai olarak devlete ait topraklarda serbest mülkler olabildiği gibi vakıf mülkiyeti de bulunmaktadır (Divitçioğlu, 1967: 83).

Asya üretim tarzında devlet ulu, birleştirici, bazen demokrat bazen ceberrut iken halk ise genelleşmiş köledir. Fakat devlete ait toprakları tasarruf eden birey ne köledir ne de serftir. Osmanlı'da da sultan, en üst otoritedir. İdareciler ve ulema hâkim sınıftır. Sömürülen sınıf reayadır ama toprağa bağlılığı yoktur. Osmanlı toplum yapısının bu özellikleri üzerinden devam eden Divitçioğlu, Marx'ın kafasındaki sınıflaşma ile Osmanlı sınıflaşmasının tam olarak birbirine benzemediğini belirtmektedir. Bu benzeşmezliği, Osmanlı'nın Asya tipi bir devlet yerine daha ileri üretim güçlerine ve teşkilatına sahip olduğunu göstererek açıklamaktadır (Divitçioğlu, 1967: 83-84). Öte yandan artık ürünün devlet tarafından vergi, haraç ve angarya yoluyla alınması Asya üretim tarzına benzemektedir.

Osmanlı'da kamu işleri ve hizmetler devlet tarafından yapılmaktadır. Hizmetlerin devlet tarafından yapılması, devletin mülkiyet hakkı sahibi olmasını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Çünkü devlet, bu hizmetleri yaparak iktisadi yapının temel faktörü olan insanı koruyordu (Divitçioğlu,

1967: 85). Osmanlı'daki köy ekonomilerinin kendini destekler yapıda oldukları söylenebileceği gibi Asya tipi üretim tarzındaki köy ve Şehir ayrılığı, Osmanlı'da kendini göstermektedir. Asya üretim tarzında belirtilen ekonomideki durağan hal, Osmanlı toplumu için de geçerlidir (Dıvıçioğlu, 1967: 87-88).

Dıvıçioğlu, ATÜT ile Osmanlı toplumundaki yapının temel tezlerini ortaya koyduktan sonra vardığı sonucu açıklamaktadır;

“Marx ve Engels'in genel ve soyut nitelikteki Asya üretim tarzı modeli ile Osmanlı toplumunun tikel ve somut modeli arasında bazı hallerde yakınsaklık, bazı hallerde ise iraksaklık mevcuttur. ...Her iki modeldeki bu durum, Osmanlı toplumunu Asya üretim tarzına yaklaştırmaktadır kanaatindeyiz. Yalnız Şu farkla ki, Osmanlı toplumunda devletin yaptığı kamu iş ve hizmetleri toprak faktörüne değil, fakat insan faktörüne doğru yönelmiştir ve Osmanlı ekonomisinde meta üretiminin hâkim olduğu Şehir kesimi çok gelişmiştir.” (Dıvıçioğlu, 1967: 89).

Dıvıçioğlu, yaptığı bu çözümlene ile Osmanlı'nın yapısını anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Osmanlı'nın bir devlet olarak feodal üretim tarzı içinde olup olmadığı sorusunu, Osmanlı'nın feodal olmayan Asya üretim tarzına benzeyen bir üretim Őekline sahip olduğunu söyleyerek cevaplamıştır.

Dıvıçioğlu'nun ATÜT ile ilgili tezleri eleştirilerek Osmanlı'nın üretim tarzının feodal üretim tarzı olduğu ileri sürülmüştür. Bu tezin yanında ne feodal ne de Asyatik olduğunu, Osmanlı'nın kendine benzeyen bir yapısı olduğunu öne sürenler de bulunmaktadır. Feodal üretim tarzı savunucuları (Doğan Avcıoğlu, Oğuz Noyan, Halil Berktaş sayılabilir), ATÜT', Osmanlı'nın sadece belli bir dönemine uygulanıp diğer dönemlerdeki değişimleri anlatmadığı için eleşirmiştir. Ayrıca onlara göre Osmanlı toplumunu despotik olarak niteleyip bir devrim gerçekleştirecek yapısı olmadığını söylemek de hatalıdır. ATÜT, Osmanlı'da 14. ve 15. yüzyıllar baz alınarak savunuluyor iken feodal üretim tarzı, 8. ve 14. yüzyıl arasındaki uzun bir dönemi açıklamaktadır (Ertürk Keskin, 2009: 37-44). Asya üretim tarzına sahip olan toplumlardaki devrim ancak dışsal bir etken ile olabilmektedir. Asya'ya müdahale edebilecek dışsal etken Batıydı. Batının müdahalesi ile değişimin gerçekleşebileceğinin kabul, 20. yüzyılda ilginç bir Şekilde devrimlerin önündeki kuramsal engel olmuştur. Çünkü Batı'ya karşı ayaklanmış olan Asya solu için de bu bir sorundu (Ayman Güler, 2023: 146).

Dıvıçioğlu, ATÜT çalışmalarından yıllar sonra 1995 yılında yazdığı *Karşılaştırmalı Devlet Modelleri: 10.yy. İngiliz-Fransız Feodal ve Türk Selçuklu Devletleri* adlı makalesinde bir öz eleştiri yapmaktadır. Dıvıçioğlu bu yazısında, 1960'lar ve 1970'lerin başına kadar üretim tarzı kavramını araştırıp durduklarını ve çeşitli ülkelerin üretim tarzlarını formelleştirmeye

çalıştıklarını söylemektedir. Amaçlarının ülkenin içinde bulunduğu ‘az gelişmiş’ kapitalizmi açıklamak ve sosyalizme nasıl geçileceğini anlamak olduğunu belirtmiştir. Fakat analizler, tek kavram olan iktisadi sömürü üzerinden yapılmaktadır ve her toplum analizi de iki sınıflı (sömüren-sömürülen) olarak anlatılmaktadır. Bu nedenlerle çoğu şeyi anlayamadıklarını açıklayan Divitçioğlu, eksiklikleri ve cevabını bulamadıkları soruları sıralıyordu;

“...Ya “az gelişmiş” kapitalizmi yaşayan Türkiye’de durum nasıldı? Pek bilemiyorduk. Feodal üretim tarzından (FÜT) hareket edersek bir türlü, AÜT’den hareket edersek başka türlü sonuçlar elde ediyorduk. Bir gıdım bile yol alamadık. İki sınıflı sömürü modeli, Türk otoriter devletlerinin kökenleri hakkında suskundu. Türk toplumlarında kağan olsun, han olsun, sultan olsun, padişah olsun, bütün hükümdarların ülke üzerinde mutlak hak sahibi oldukları bilindiği halde, bunun nedeni asla sorulmamıştı. Niçin, Türk toplumlarında komün geleneği yoktu? Hükümdarın bir kulu olan vezirin atadığı kadının mahkemesi nasıl bir adalet dağıtıyordu?” (Divitçioğlu, 1995: 105-106).

Bu açıklamalarının yanında ATÜT’ten kopmadığını da belirten Divitçioğlu, Türk devlet teorisi açısından daha açıklayıcı olabilecek başka modelleri aramaya başlamıştır. Amacının yine ATÜT’ün otoriter devlet modeline katkıda bulunmak olduğunun altını çizmiştir. Hem ATÜT’ü hem de feodal üretim tarzını antropolojik tarihteki ilk ciddi adımlar olarak kabul etmiştir (Divitçioğlu, 1995: 106).

2.2. Eski Türk Topluları Üzerine İncelemeler

Divitçioğlu, 1980’lerden sonra Türk devletlerinin kökenine giderek Köktürkleri, Oğuzları, Karahanlıları ve Selçukluları incelemiş ve Türk boyları ile ilgili tarihsel antropolojik çalışmalar yapmıştır. Antropoloji döneminde yazdığı eserleri, Türk devlet teorisi bakımından önemli olup Türk otoriter devletinin nasıl oluştuğunu açıklamaktadır. Ayrıca devlet teorisi açısından önemli olan göçebelik, kağanlık, stepokrasi, Türk bütüncül devleti, erken devlet, ceberrutluk, demokratlık, Asyatiklik gibi kavramları eserlerinde çokça kullanmıştır.

Divitçioğlu, kronolojiye bağlı olarak Türk boylarını araştırmıştır. Türk boyları araştırması, Divitçioğlu’nun çalışmalarının bir bölümünü oluşturmakla birlikte Türk devlet teorisi üzerine yazdığı eserlerde yer bulmuştur. Bu eserlerde Türk boylarının devlet kurmadaki rollerini açıklamıştır. Örneğin, *Orta Asya Türk İmparatorluğu (2016)*, adlı eserinin ilk bölümünde efsaneler üzerinden Proto-Türk boyları, Türklerin anayurdu, Kurt ongunu, Aşinalar, anaurukluk gibi Türk boylarına ait bilgiler sunarken Türk adının, dilinin ve runik yazısının kökenine dair açıklamalar ve yorumlar

yapmıştır. Bu eserde, Türk Kağanlığının içinde yaşıyan Türk, Hint-Avrupa, Moğol, Yeniseyli ve bilinmeyen boylar hakkında tarihsel açıklamalar bulunmaktadır.

Türk devlet teorisi açısından Divitçioğlu'nun ele alacağımız ilk eseri, *Köktürkler: Kut, Küç, Ülüğ* adlı eseridir. Kök Türk tarihini, bir model etrafında inceleyen Divitçioğlu, kurduğu bu modeli, 'tikel yeniden-üretim modeli' olarak adlandırmaktadır. Bu model *tarihsel* değil, tarihsel bir kesitte yaşıamış olan Kök Türklerin dini, siyasi ve ideolojik olgularını anlamayı sağlayan *metodolojik-antropolojik bir modeldir* (Divitçioğlu, 2000: 13). Dumezil'in üçlü işlev teorisinden yola çıkarak Divitçioğlu'nun Köktürklerde üç işlevin (egemenlik/kutsallık, savaşıçılık ve üretkenlik) nasıl bir halde bulunduğunu ve kimde olduğunu bir model halinde açıkladığını görmekteyiz. Köktürklerde kutsallık, savaşıçılık ve üretkenlik işlevlerinin açıklanması, onların bir devlet olup olmadığı sorusunun açıklanması açısından önem kazanmaktadır.

Dumezil'e göre her biri ayrı sınıflarca temsil edilen ve devlet yapısını oluşturan üç işlev kategorik olarak şu şekildedir: Dini temsil eden kutsallık kategorisi, siyasi ve askerî güce dayanan savaşıkanlık kategorisi ve bereket ve doğurganlık simgeleyen üretkenlik kategorisi. Bu üç töz Köktürklerde aslında Tengri'dedir. Tengri tarafından kağana verilmiştir ve geri alınabilir. Kağan, Tengri'nin iradesiyle kazandığı kut ile yeryüzünde kutsallığı, aldığı güçle ordu kurup il kazandığı için savaşıkanlığı ve sahip olduğu ülüğ ile doğurganlığı ve bereketi sağlayarak elindekileri adaletli şekilde dağıttığı için üretkenliği sağlamaktadır. Türk kağanı, üç işlevi birden üstlenmiş ve bu işlevleri temsil edecek kurların oluşmasını engellemiştir. Böylece toplumsal sınıflar, üçlü bir şekilde ortaya çıkmamıştır (Divitçioğlu, 2000: 120).

Köktürk toplumu, buyuran ve buyurulan zümre şeklinde ikili kutupludur: Kağan ve etrafındaki boy beyleri ile savaşıçıları *ak budun* (buyuran zümre), halkın temsil edildiği *kara budun* (buyurulan zümre). Kağan ile toplum arasında, kağanın ülüğ (üretkenlik, bereket) dağıtması ve toplumun kağana hizmet etmesi şeklinde biçimlenmiş bir ödüllendirme ve karşı ödüllenne vardır. Türk boyları arasında bir vergisizlik hali vardır. Vergi, kağanlık dışındaki diğer boylardan arızı olarak alınabilir. Böylelikle bir haraç-sömürü biçiminin esas olmadığı görülebilir. Türk toplumunda boylar, kurlar ve devlet henüz ayrı kategoriler olarak belirmediği için bu haliyle Köktürkler, 'erken devlet' olarak nitelendirilmelidir (Divitçioğlu, 2015: 285-286).

Divitçioğlu, 6. ve 8. yüzyıllarda yaşıyan I. ve II. Türk Kağanlıklarını bütüncül ve ikincil devlet olarak tanımlamaktadır:

“Türk öndün devleti, kağanların kutsal olduğu, illeyen ve illenen kurların, soylular ve alplerden oluşan ak budun, göçebe çobanlardan oluşan kara

budun biçiminde dizelendiği (hiyerarşik olarak sıralanma), ak budun içinden çıkan kengeşin (meclis) asal görevinin kağan atamalarıyla ilgili olduğu ve toplumda kutsallık, savaşçılık ve üretme işlevlerinde devletin görevlerine düşen işlerin yasama ve yargı alanlarında etkinleşmesinin kağanın erkine bağlandığı, yürütme alanında etkinleşmenin ise ak budun erkine bırakıldığı, buna karşılık kara budunun, ne üçlü işlevin devlete düşen işlerinde ne de üçlü erk üzerinde hiçbir söz hakkının olmadığı bütüncül bir devlettir. Öyle ise, iki yüzyıllık göçebe- çoban savaşçı olan bu Türk Devletini ikincil, öndün ve bütüncül olarak değerlendirebiliriz” (Divitçioğlu,1992: 92).

Öte yandan Divitçioğlu, bu kağanlık dönemine *Stepokrası* demektedir. Bu stepokraside, göçebelik temel özelliştir ve göçebe budunlar, yerleşik budunları gasp yolu ile sömürmektedir. Sömürü, kağanlığa bağlı budun ile diğer budunlar arasında gerçekleşmektedir. Bu stepokrası, iyice genişledikten sonra, kağanın törelere müdahalesi, üretilen artık ürünün gaspı, bağlı budunlardan fazla vergi alınması ile bozulur. Sonuç olarak budunlar arası savaş başlar ve kağan artık kut sahibi olmaktan çıkar. Stepokrası genişleyerek doyuma ulaştıktan sonra ufalanır ve dağılarak başka boyların hükmü altına girer. Divitçioğlu, bu durumu Felaket Teorisi ile açıklar (Divitçioğlu, 2015: 297).

Divitçioğlu'nun Türk devlet teorisi açısından önemli bir tezi, Karahanlılar ile ilgilidir. Karahanlı toplumunun sınıf ve yönetim yapısını, göçebeliğini ve yerleşikliğini, Köktürklerden gelen kut, küç ve ülüg sisteminin dönüşümünü ve Tengricilikten İslam'a doğru geçişini irdelemiştir. Öncelikli olarak, Karahanlı toplumunda Köktürklerde olduğu gibi illeyen ak budun ve illenen kara budun şeklindeki yapı devam etmektedir. Fakat yeni kur (sınıf) olarak kullar (gulam) yönetim yapısı içine yerleşmişlerdir. Egemenlik, il üzerinde yerel olarak serpilmiş şekilde hanın içinde bulunduğu ak budunda iken yürütme ve yargı ise kul kurunun elindedir. Ak budun, kullar ve halktan kopuk durumdadır. Bu hiyerarşide vezir bile hanın nezdinde kuldur ve halk yani kara budun ise itaat altına alınması gereken topluluktur. Karahanlı toplumunun büyük kısmı göçebeliğini sürdürmektedir.

Köktürklerdeki erken devlet ve kut, küç ve ülüg yapısı, Karahanlılara geçerken dönüşüme uğramıştır. Kut, bu geçişte eskimiş ve yerini dışarıdan gelen könülik'e (doğruluk) bırakmıştır. Güç aynı şekilde devamını sürdürmüştür. Ülüg ise Karahanlılara geçişte eskimiş ve baylık (zenginlik) onun yerine geçmiştir. Kuttaki değişim ile birlikte han, kutsallığını yitirmiş olsa da doğruluk ve güç ile donatılmıştır. Han, tek başına egemenlik hakkı sahibidir. Eski Türk toplumlarındaki kengeş eskimiş yerine bürokrasi (kullar) geçmiştir. Bu şekilde Kök Türkler ile Karahanlılar arasında bir değişim ve dönüşüm olduğu kesin ise de aslında bu durum bir sürekliliği de içinde barındırmaktadır (Divitçioğlu, 1992).

Bütün bu değişimlerin nedeni konusunda Tengricilik'ten İslam'a geçiş üzerinde duran Divitçioğlu, İslam'ın etkisini yeterli koşul olarak kabul etmemektedir. Karahanlıların siyasal olarak doğruluğu benimsemesinde etkili olanın İslam'dan çok Orta-Doğu devlet geleneği olduğunu öne sürmektedir. İktisadi olarak yerleşikliğe geçmenin nedeni asıl olarak İnan şehir hayatının yerleşikliğe zorlamasıdır. Devlette bürokrasinin kurulması da yine İnan devlet aygıtının gereğidir. *“Orta Asya'dan yola çıkan Türk toplumunun katı özü karşılaştığı Orta Doğu kökenli yeni değişir elemanlardan oluşan yeni kabuğunu sırtına geçirip, devletini yeniden kurmuştur. Bu dönüşüm göstermiştir ki, tarihte bazı özgül yapılar ister olağan ister olağanüstü, ister gerekli ister gelesi olgu-çatıklarıyla karşılaştın, kendi yapısının katı özünü kemirilmekten korur. Ama yine de bu yapıyı dönüşmekten alıkoyamaz.”* (Divitçioğlu, 1992: 196).

Divitçioğlu, Köktürkler ve Karahanlılardan sonra, Selçukluların devlet kurma sürecini açıklamak üzere modellemeler yapmıştır. Ona göre, Selçuklu konatı (boydan küçük aileden büyük bir grup olarak nitelendirilebilir) tarihsel olarak Selçuklu Devleti'ne evrilmiştir. Bu tespitini tarihsel olaylar ile kanıtlayan Divitçioğlu, Selçuklu tarihini, göçebe-konat evresi (985-1040) ve devleti ele geçirme dönemi ya da Tuğrul Bey dönemi (1040-1063) olarak bölmektedir. Her bir dönem için iki ayrı model oluşturarak bu modelleri karşılaştırmıştır. Daha önceden Köktürkleri ve Karahanlıları açıklarken kullandığı üçlü işlevi bu iki modelde de hipotez olarak kabul etmiştir. Sınıf temelli bir devlet yaklaşımını Divitçioğlu'nun Selçuklu çözümlemesinde de görmektediriz.

Divitçioğlu, Selçuklu devlet kurma sürecinin Morgan'dan beri antropologların çoğunun söylediği gibi boydan devlete geçiş şeklinde değil aksi şekilde ilerlediğini öne sürmektedir. Bir Oğuz Türkmen konatı, Çağrı ve Tuğrul Beyler sayesinde devletli olmuştur. Bu konat, bir Oğuz boyundan parçalanarak oluşmuş ve boy-konat-devlet şeklinde devam eden bir evrim çizgisini izlemiştir. Konatın devlet olması, hazır olan bir devlet aygıtına (Samani-Gazneli) sızarak gerçekteşmiştir (Divitçioğlu, 1994: 100-101). Bu çizgi, *“göçebeler, devleti boy içindeki gelişmeler sonucu kurmazlar, aksine dağılan boy düzeni devleti yaratacak zemini oluşturur”* diyen Crone'un (1986) tezini desteklemektedir.

1040 öncesi Oğuz konatında üçlü işlevden kutsallık işlevine sahip bir kur yoktur. Toplum, tüm eski Türk toplumlarında olduğu gibi ak budun ve kara budundan oluşmaktadır. Ak budunun içindeki ulu bey ya da han, savaşçı, politikacı ve üleştiricidir. Bazen bu sistemde han tek başına değildir. Tuğrul ve Çağrı Beylerde olduğu gibi çoğul halde olabilir. Konattaki önemli kararlar kengeşte alınmaktadır. Kara budun, göçebe-çoban-savaşçıdır. Tamamen hür olan kara budun, savaşçı olmasının yanında ihtiyacı olan her şeyi bu

savaşçılığı sayesinde elde eder. Bu konatta ülüş haktır ve konat, artıksız bir ekonomi olduğundan iç sömürünün olmadığı, ganimet ve haracın olduğu dış sömürü sistemine sahiptir.

1040 yılından Tuğrul Bey'in saltanatının bitimine kadarki süreçte devlet halindeki Selçukluların toplumsal yapısı, Divitçioğlu'na göre artık tek bir düzeyde değildi. Birden çok düzeyden oluşuyordu ve katmanlaşmış içiçe geçmiş bir yapı şeklindeydi:

“Askerler/askerolmayanlar, Türkler/Tacikler, yerleşikler/göçebeler, buyuranlar/buyrulanlar (ak budun/ kara budun). Daha kapsamlı bir tasnif ise Nasreddin Tusi'de bulunur. O toplumu dört katmana (estate) ayırıyordu: a) Kalem adamları (alimler, kadılar, riyaziyeciler); b) Kılıç adamları; c) Tacirler; d) Köylüler.Toplumsal sınıfların bu üçlü tasnifi, göçebeler hariç Hind-Avrupalılar için geçerli olan a) Oratori (ulema-din adamları) b) bellatori (seyfiye-askerler) c) laboroti (köylü) üçlü işleviyle çakışır.” (Divitçioğlu, 1994: 123).

Divitçioğlu, yukarıda bahsedildiği gibi üçlü işlevin ulema, asker ve çiftçi şeklindeki üç sınıfı ile eski Türk toplumlarından beri gelen ak budun kara budun şeklindeki sınıf yapısını birleştirmiştir. Sultanın ak budun ve kara budunun üstünde mutlak güç sahibi olduğunu açıklayan Divitçioğlu, ak budunun kara budunun üzerinde olduğunu belirtir.

Divitçioğlu, Selçukluların Samani-Gazneli devlet aygıtını devraldığını söyler. Bu şekilde konat, mevcut devletin içine sızmış ve devlet kabuğunu doldurmuştu. Tuğrul Bey, bu devletin bütün işlevlerini yürütecek kişileri atamıştır. Devlet aygıtı bu şekilde ayağa kaldırılırken ülüş siteminin olumsuz sonuçları yönetime elbette ki yansımıştır (Divitçioğlu, 1994: 122).

Divitçioğlu'nun Köktürkler, Karahanlılar ve Selçuklulardan sonra Osmanlı'nın kuruluşu konusunda bazı tezleri bulunmaktadır. Divitçioğlu, amacının ATÜT modeli ışığında Osmanlı'nın kurularak bir imparatorluk haline gelmesini sağlayan şartları ve toplumsal ortamı belirtmek ve kuruluşla ilgili bir hipotez sunmak olduğunu belirtmektedir. Ona göre Anadolu Selçukluları da toplumsal ve ekonomik yönden Osmanlı'ya benzemektedir. Selçuklu devleti, reaya karşı görevlerini yerine getirememekteydi ve Beylikler, istila altında bulunan bir devletteki siyasi kargaşa sonucu ortaya çıkmışlardır. Osmanlı Beyliği, Osman Gazi'nin döneminde, kargaşalıklar içinde bulunan ve reaya mantığını yitiren Selçuklu Sultanlığı ile feodal mülkiyeti kurmuş olan Bizans arasında kalmıştı. Bütün bu ortam içinde hem Anadolu hem de Bizans köylüsünün yeni bir devleti kabul etmekten başka çaresi yoktur. Böylece Osmanlı kendi üretim tarzını hâkim kılmayı başarmıştır (Divitçioğlu, 1967: 102-105).

Divitçioğlu, Osmanlı'nın kuruluşunu Big Man tipolojisi (Sahlins, 1963) ile açıklamaktadır. Türkmen savaşçılığı, istilacılığı ve yağmacılığı hipotezinin yanına Osman Bey'i büyük adam olarak yerleştirir. Osman Bey, savaşçılığı, zekâsı ve üleştiriciliği ile savaş beylerini, gazileri, alpleri ve dervişleri bir araya toplamıştır. Türkmenler arasındaki kesili uruk yapısından (Sahlins, 1968) kaynaklanan erk boşluğundan yararlanarak Osmanlı'yı kurmayı başarmıştır (Divitçioğlu, 2004: 38-41). Osman Bey, devlet kurmayı başarabilen büyük adamdır ve kökenden gelen Türk toplumunun önemsediği üçlü işlevin yeni sahibidir.

Osmanlı, eski Türk Devletlerinin yapısında görüldüğü gibi bütüncül bir devlettir. Özelliklerini, Köktürklerden başlayan Karahanlılar, Selçuklulardan ve beyliklerden gelen özden kazanmıştır.

“Osmanlı devletine "ikincil devlet" kuruluşu adını vermek doğru değildir. Komiktir ama doğrusu belki de "beşinci devlet" kuruluşu (!) olmalıdır. Öyle ise, bu devletin içsel bir kuruluş olduğunu kabul etmeliyiz. İçsellikle kastettiğim böyle bir devlet ideolojisinin Türk toplum(lar)ı tarafından yüzyıllar boyunca özünsenerek taşınmış olmasıdır.” (Divitçioğlu, 1999: 121).

Türk devlet teorisini bu şekilde açıklayabileceğimiz Divitçioğlu, Türk bütüncül devletini tarihsel olarak tüm unsurları ile birlikte ortaya koymuştur. Temel iddiası, bütüncül devlet yapısının eskiden gelen köklerden kaynaklandığı yönündedir. Sahip olunan öz, değişimler yaşansa bile varlığını hep sürdürmüştür.

Sonuç

Bir iktisatçı olan Divitçioğlu'nun devlet teorisini ATÜT ve eski Türk toplumları üzerine olan çalışmalarından anlayabiliriz. Divitçioğlu, iktisatçı olmasının da etkisiyle yaptığı modellemeler ve şemalar ile devlet yapılarını açıklamıştır. Bu modeller, devlet yapılarını karşılaştırma imkânı vermektedir. Kendisi, ATÜT çalışmasını, Osmanlı'yı ve dolayısıyla Türkiye'yi anlamak üzere yapmıştır. Toplumsal yapıyı, sınıf ilişkilerini ve üretim tarzı belirlemeleri ile devlete Marksist bir yönden yaklaşmıştır. Onun ATÜT modeli, Osmanlı'yı anlamlandırmak konusunda 1960'lardan 1970'lerin başına kadar çokça tartışılmış ve eleştirilmiştir.

Devlet ilgili ATÜT döneminde bir tanım yapmasa da bu çalışma sırasında Divitçioğlu'nun bir devlet tasavvuru olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ATÜT'teki devlet, doğu ceberrutluğunun temsilcisidir. Osmanlı'da sultanı, devlet ricalini ve reayayı incelerken ileri seviyede teşkilatlanmış dediğı devlet yapısını incelemekteydi. ATÜT'teki temel soru Osmanlı feodal miydi Asyatik

miydi sorusudur ve Divitçioğlu, kesin bir kaniya varmadan Osmanlı'nın Asya üretim tarzına daha yakın olduğunu söylüyordu.

1980'de üniversitedeki işine son verildikten sonra Divitçioğlu, devlet konusunda tarihsel antropolojik bir yöntem ile Orta Asya'ya giderek eski Türk toplumlarını incelemeye başlamıştır. Köktürkler, Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılar onun yapılarını incelediği 'devletler' olmuştur. Divitçioğlu'nun eski Türk toplumları üzerine olan çalışmalarının arka planında bir devlet tanımı bulunmaktadır. Divitçioğlu, devlet tanımını Michael Mann'dan yararlanarak belirlemiştir. Devlete bakışı, çoğulcu devlet/bütüncül devlet kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır. ATÜT döneminde üretim tarzı kavramından yola çıkarken eski Türk toplumu incelemelerinde bütüncül devlet kavramı üzerinden çözümlenmeler yapmıştır.

Divitçioğlu, Köktürk, Karahanlı ve Selçuklu incelemelerini Dumezil'in üçlü işlev teorisi üzerinden açıklamıştır. Amacı, ATÜT otoriter devlet modeline katkı olarak sunmaktır. Köktürklerden Osmanlı'ya kadar yaptığı modellemeler ile antropolojik bir ilerleme çizgisi belirleyen Divitçioğlu, Türk devletlerinin bütüncül bir yapı içinde olduğunu öne sürmektedir. İki sınıflı olduğunu söylediği Türk toplum yapısını temel araştırma nesnesi olarak seçmiştir. Türk devlet geleneğinde kut, güç ve bereketin önemini hiç kaybetmediğini belirten Divitçioğlu, Karahanlıları açıklarken İran devlet anlayışının etkisini; Selçukluları açıklarken Gazneli-Samani geleneğini öne çıkarmıştır. İslam'ın devlete etkisini ikincil plana atmaktadır ve değişimleri açıklayan yeterli koşul olarak kabul etmemektedir. Osmanlı'yı ise çalışmalarının sonunda bütün özelliklerini bu devletlerden alan bütüncül beşinci devlet olarak nitelendirmiştir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Bülent (2014), Prof. Dr. Sencer Divitçioğlu Kaynakçası, <https://turkbibliography.com/wp-content/uploads/2021/08/id703.pdf>. (20.05.2023).
- Batuk, Cengiz (2010), "Georges Dumézil ve Türk Dinler Tarihindeki Yeri," *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (28), s.87-111.
- Biyografya, Sencer Divitçioğlu, <https://www.biyografya.com/biyografi/13740.22.05.2023>.
- Crone, Patricia (1986), "The Tribe and The State," J.A. Hall (ed.) *States In History*: 48-77.
- Divitçioğlu, Sencer (1959), *İktisadi Büyüme: Marx'ın Görüşleri ve Harrod'la Karşılaştırma*, (İstanbul: İstanbul University Press).

- Divitçioğlu, Sencer (1967), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, (İstanbul: Sermet Matbaası).
- Divitçioğlu, Sencer (1988-1989), “Türk Bütüncül Erken Devleti” (İ.S. 552-744), *Tarih ve Toplum Dergisi*, (43-44), s. 77-89.
- Divitçioğlu, Sencer (1999), ““Oyun Teorisi” Bağlamında Celali İsyancıları” (1596-1611), *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, (7-8).
- Divitçioğlu, Sencer (1992), *Nasıl Bir Tarih? (Köktürkler, Karahanlılar)*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık).
- Divitçioğlu, Sencer (1995), “Karşılaştırmalı Devlet Modelleri: 10.yy. İngiliz-Fransız Feodal ve Türk Selçuklu Devletleri,” *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, (1), s. 105-110.
- Divitçioğlu, Sencer (1999), *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Divitçioğlu, Sencer (2000), *Kök Türkler (Kut, Küç, Ülüğ)*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Divitçioğlu, Sencer (1994), *Oğuz'dan Selçuklu'ya Boy, Konat, Devlet*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Divitçioğlu, Sencer (2004), “Nasıl Bir Tarih? (1992)”, *Orta Çağ Türk Topluları Hakkında*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Divitçioğlu, Sencer (2004), “Osmanlı Toplumunun Kuruluş Sürecini Açıklama Yolunda Kullanılacak Tikel Bir ‘Model’(1997)”, *Orta Çağ Türk Topluları Hakkında*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Divitçioğlu, Sencer (2006), *Orta-Asya Türk Tarihi Üzerine Altı Çalışma*, (Ankara: İmge Kitabevi).
- Divitçioğlu, Sencer (2008), *Meta Tarih-Ege Beylikleri*, (İstanbul: Eren Yayıncılık).
- Divitçioğlu, Sencer (2015), *Sekiz Türk Boyu Üzerine Bazı Gözlemler*, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım).
- Divitçioğlu, Sencer (2016), *Orta Asya Türk İmparatorluğu*, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım).
- Dumezil, George (1958), *L'idiologie Tripartite Des Indo-Europeens*, (Bruxelle: Collection Latomos).
- Ekinci, İbrahim, Hakan Güldağ (2012), *Sencer Divitçioğlu Anlatıyor*, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları).
- Eksişgil, Adnan (2021), *Sencer Divitçioğlu: Yaşamı ve Düşüncesine Dair Notlar*, (İletişim: İletişim Yayınları).

- Gökçe, Gülise ve Orhan Gökçe (2015) “Devlet Kapasitesi: Kavramın Kuramsal Çerçevesi, Bileşenleri ve Türkiye'nin Görünümü,” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 17 (2), s. 1-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/28307/300797>. (22.05.2023).
- Güler, Birgül Ayman (2023), *Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*, (2.b) (Ankara: İmge Yayınevi).
- Keskin, Nuray Ertürk (2009), *Türkiye’de Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*, (Ankara: Tan Kitabevi).
- Mann, Michael (2012), *İktidarın Tarihi Cilt 1:Başlangıcından 1760’a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları*, (Ankara: Phoneix Yayınları).
- Marx, Karl ve Friedrich Engels (1853), *The British Rule in India*, (Moscow: Foreign Language Publishing House).
- Okandan, Recai Galip (1945), *Devletin Menşei*, (İstanbul: Kenan Matbaası).
- Sahlins, Marshall David (1963), *Poor Man, Rich Man, Big Chief:Political Types in Malenesia and Polynesia*, *Comperative Studies in Society and History*, (United Kingdom: Cambridge University Press).
- Sahlins, Marshall David (1968), *Tribesman*, (Englwood Cliff: Printice Hall).

Extended Abstract

The aim of this article is to reveal Sencer Dıvıçioğlu's general state theory and Turkish state theory. First of all, it is necessary to determine Dıvıçioğlu's general state theory. Dıvıçioğlu's Asiatic Mode of Production study has an important place in his understanding of the state. In his Asiatic Mode of Production work, Dıvıçioğlu has a state vision in mind. Because, while doing its work, explains the sultan, the state dignitary, public services, the fief and tax system and the characteristics of the nobles in the Ottoman Empire. All these structures and systems are the structures and systems of a state. He explains the state through terms such as class relations, mode of production and exploitation. The production relations between the people and the state are the most important phenomenon in Dıvıçioğlu's understanding of the state.

Dıvıçioğlu deepened his studies on the state after the 1980s and searched for the source of the authoritarian Turkish state. According to Dıvıçioğlu, the state is a structure based on four basic elements: a province (homeland), the center of this province, where social stratification begins, and one of these layers has the authoritarian, binding rule-making and executive power. Another important issue in Dıvıçioğlu's understanding of the state is the

pluralist state/holistic state distinction. On the basis of this distinction, Divitçioğlu examined the structures of Western states and Turkish states comparatively. While Western states are pluralist states, Turkish states are holistic states. Divitçioğlu argues that we can understand the essence of the differences between these two state forms by looking at the establishment process of both state styles. Divitçioğlu's Asiatic Mode of Production period depends on a certain ideology and is limited in terms of the centuries it examines. He takes Turkish history from the very beginning with his other works written after 1980. In these works, he explains the origin of the Turkish holistic state.

According to Divitçioğlu, there is closeness between Asiatic Mode of Production and the Ottoman social model in some aspects and distance in others. Although the Ottoman society was close to Asiatic Mode of Production, the state in the Ottoman Empire concentrated public services on the human factor. Many years after this study, Divitçioğlu states that making social analyzes only through a two-class society (exploiter-exploited) leads to a lack of understanding of many things.

Divitçioğlu went to the origins of the Turkish states and examined the Kök Turks, Oğuzs, Karakhanids and Seljuks. Based on Dumézil's triple function theory, he explained in a model form how the three functions (sovereignty/sanctity, warriorship and productivity) are in the Kök Turks and who has them. The Turkish kagan undertook three functions at once, and thus social classes did not emerge in threes. Divitçioğlu, who calls the Khaganate period Stepocracy, states that nomadism is the main feature of this stepocracy.

The early state of the Kök Turks was transformed when it passed to the Karakhanids. Divitçioğlu, who focuses on the transition from Tengrism to Islam while explaining the reason for the changes, does not accept the influence of Islam as a sufficient condition. He argues that what was effective in the political change of the Karakhanids was the Middle-Eastern state tradition rather than Islam. The establishment of a state by the Seljuks was ensured by the historical transformation of the Seljuk empire into the Seljuk State. The Konat became a state by infiltrating an existing state apparatus (Samanids-Ghaznavids). The social structure of the Seljuks, from 1040 to the end of the reign of Tuğrul Bey, was in the form of a multi-level, layered, intertwined structure.

Divitçioğlu explains the founding of the Ottoman Empire with the Big Man typology. He places Osman Bey as a great man next to Turkmen warriorship, invasion and plunder. Osman Bey is the great man who managed to establish a state and is the new owner of the triple function inherited from his origins. The Ottoman Empire is a holistic state, as seen in the structure of

the old Turkish States. It gained its characteristics from the essence coming from the Karakhanids, Seljuks and principalities, starting from the K k Turks.

Divitçioğlu, who determines an anthropological line of progress with his modeling from the K k Turks to the Ottomans, argues that the Turkish states have a holistic structure. Stating that the two-class social structure and the importance of kut, power and abundance have never lost their importance in the Turkish state tradition, Divitçioğlu stated the influence of the Iranian state approach while explaining the Karakhanids; While explaining the Seljuks, he highlighted the Ghaznavid-Samanids tradition. It puts the influence of Islam on the state in the background and does not accept it as a sufficient condition explaining the changes. He described the Ottoman Empire as a holistic fifth state that took all its features from these old states.

